

تحلیل تطبیقی کاربری‌های اوقات فراغت مناطق شهرداری شهر اصفهان در دوره ۱۳۸۵ - ۱۳۷۵

علی شماعی^۱، دانشیار جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران
رضا ویسی، دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران
سجاد احمدی، دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران

چکیده

شناخت و تحلیل فضایی کاربری اراضی مناطق شهری و کاهش نابرابری‌های ناشی از ناموزنی و قطبی شدن آن‌ها در مناطق شهری زیربنای برنامه‌ریزی است. این پژوهش به بررسی و تحلیل فضایی کاربری‌های اوقات فراغت در مناطق ۱۰ گانه شهرداری اصفهان پرداخته است. در این پژوهش کاربری اوقات فراغت شامل: کاربری‌های فرهنگی، مذهبی، جهانگردی و پذیرایی، ورزشی، تفریحی، پارک و فضای سبز است. تغییر الگوی زندگی، احساس نیاز به اوقات فراغت در ساکنان شهرها را روز به روز افزایش داده است. اهداف این پژوهش، میزان برخورداری مناطق شهر اصفهان از کاربری اوقات فراغت و مقایسه تطبیقی این کاربری‌ها در سال‌های ۱۳۷۵ تا ۱۳۸۵ است. روش پژوهش، توصیفی-تحلیلی با استفاده از مدل‌های توسعه اوقات فراغت (LDI) و ضریب تغییر پذیری ویلیامسون (CV) است. نتایج حاصل توسط مدل (LDI) مشخص می‌سازد که در سال ۱۳۷۵ منطقه ۶ با امتیاز ۰/۷۴ رتبه اول، منطقه ۸ با امتیازی در حدود ۰/۳۸ در رتبه دوم و منطقه ۳ با امتیاز ۰/۲۳ در رتبه سوم قرار گرفته‌اند و مناطق ۱، ۴ و ۵ به ترتیب در پایین‌ترین رتبه قرار دارند. بر مبنای محاسبات شاخص ترکیبی توسعه گردشگری در سال ۱۳۸۵، در میان مناطق شهر اصفهان، منطقه ۳ با امتیاز ۰/۸۰ رتبه اول، منطقه ۴ با امتیازی در حدود ۰/۷۳ در رتبه دوم و منطقه ۶ با امتیاز ۰/۵۸ در رتبه سوم قرار گرفته‌اند. و مناطق ۱۰، ۸ و ۲ به ترتیب در پایین‌ترین رتبه در سال ۱۳۸۵ قرار دارند. در نهایت توزیع کاربری‌های اوقات فراغت شهر اصفهان در مناطق و طی زمان در حال تغییرات ناموزونی است.

کلمات کلیدی: مقایسه تطبیقی، کاربری اوقات فراغت، مناطق شهری، اصفهان، شاخص توسعه انسانی.

۱- مقدمه

بر اساس دیدگاه ساختارگرایان، چهار کاربری مسکن، راه، کار و اوقات فراغت شهری مهم‌ترین کاربری‌های شهری هستند. کمیت و کیفیت فضاهای گذران اوقات فراغت در شهرها یکی از مباحث مهم برنامه‌ریزی شهری است. انسان در ۲۴ ساعت شبانه روز در کنار ۸ ساعت کار و ۸ ساعت خواب ۸ ساعت گذران اوقات فراغت دارد. در این پژوهش کاربری اوقات و فراغت شامل: کاربری‌های فرهنگی، مذهبی، جهانگردی و پذیرایی، ورزشی، تفریحی، پارک و فضای سبز است. در فضاهای فرهنگی (کتابخانه، فرهنگسرا، سینما و...)، مذهبی (مساجد، امامزاده‌ها، حسینیه‌ها، تکایا و...)، جهانگردی و پذیرایی (مراکز تفریحی و تاریخی، هتل‌ها و مراکز اقامتی، رستوران‌ها و مراکز پذیرایی) ورزشی (زمین‌های بازی سرباز و سرپوشیده، استخرها و سالن‌های ورزشی) و پارک تجهیز شده و لچکی‌ها و فضای سبز تجهیز نشده می‌گذرانند. این فضاها به موازات دیگر کاربری‌های زمین شهری چگونگی برنامه‌ریزی شهر را تعیین می‌کنند. با گسترش شهرنشینی و پیدایش رویکردها و نظریه‌های جدید از قبیل کیفیت محیط شهری، کیفیت زندگی شهری، رفاه اجتماعی، عدالت اجتماعی، شهر سالم و ... در عرصه برنامه‌ریزی کاربری زمین اهمیت قابل توجهی یافته است (کوکبی، ۱۳۸۵).

امروزه گذران اوقات فراغت موضوع مهم و نیاز ضروری روزانه شهروندان به ویژه نوجوانان و جوانان است. بررسی رویکردهای مختلف نشان می‌دهد که فعالیت‌های فراغتی می‌توانند شامل انواع گوناگونی از فعالیت‌ها باشد. چنین فعالیت‌هایی معمولاً با ذوق و علاقه فرد انطباق دارند و هنگام پرداختن به این فعالیت‌ها فرد می‌کوشد به اهدافی از قبیل تمرکز اعصاب، ارتقای شرایط بدنی یا فکری، به نمایش گذاشتن مهارت‌های فردی، ایجاد ارتباط با افراد دیگر و به طور کلی ایجاد آمادگی برای ادامه کار و زندگی سالم‌تر فراهم آورد. توزیع ناموزون کاربری‌های اوقات فراغت زمینه را برای رشد و توسعه اجتماعی و اقتصادی شهروندان نامتعادل می‌سازد. همچنین بسیاری

از ناهنجاری‌ها و بزه‌کاری‌های شهری ناشی از عدم دسترسی متناسب و متعادل شهروندان به این فضاها است. بررسی‌های انجام گرفته در شهرهای کم توسعه یافته نشان می‌دهد که توزیع نامتناسب این فضاها هزینه‌های زندگی روزانه را افزایش داده است (رهنمایی، ۱۳۶۹)، تمامی فضاهای شهری به خاطر زندگی سالم انسان‌ها و برای توسعه متعادل و پایدار شهری لزوم توجه به توسعه متعادل کاربری‌های خدمات عمومی ضروری است (باستیه و درز، ۱۳۷۷).

اوقات فراغت نیاز اساسی و ضروری انسان‌ها برای تجدید قوا و ایفای نقش‌های اساسی او در زندگی به ساختار کالبدی و برنامه‌ریزی خاصی نیاز دارد (رهنمایی، ۱۳۶۹) و (فیاضی، ۱۳۸۴). امروزه به منظور کاهش نابسامانی‌های فضایی اصول بنیادی شهرسازی شامل عدالت، سازگاری، آسایش، کارایی، کیفیت محیطی باید بیشتر مورد توجه قرار گیرد (سعیدنیا، ۱۳۸۲) و (توسلی، ۱۳۷۳) احیا و سرزندگی محیط‌های شهری و حفظ و پویایی شهرها، نیازمند حضور هر چه بیشتر ساکنان آن‌ها در فضاهای گذران اوقات فراغت و تعاملات اجتماعی آنان با یکدیگر است. همچنین تغییر الگوهای کار و شیوه زندگی، احساس نیاز روزمره به اوقات فراغت را در ساکنان شهر-های امروزی روز به روز افزایش داده است (رضوانی، ۱۳۸۶). اصول پایداری هر شهر یکپارچگی همه سازمان‌های مربوطه و مدیریت عاقلانه در عرصه‌های سیاسی، فرهنگی و اجتماعی، زیرساخت‌های مناسب شهری و توسعه و پیشرفت اوقات فراغت است (بارکر^۱، ۱۹۹۲).

شهر اصفهان با داشتن ۱۰ منطقه شهری، از تنوع محیط طبیعی و اجتماعی-اقتصادی بهره‌مند است. این شهر به دلیل سابقه تاریخی و وجود آثار متنوع و با ارزش فرهنگی و تاریخی، همواره مورد توجه گردشگران بین‌المللی، منطقه‌ای، ناحیه‌ای و محلی بوده است. رشد و توسعه شهری طی چند دهه اخیر اوضاع خاصی به ساختار کاربری‌های خدمات عمومی به‌ویژه کاربری‌های مرتبط با اوقات فراغت شهر اصفهان

1- Barker

تحمیل کرده است از جمله توزیع ناموزون، قطبی شدن، چندگانگی و کاهش کیفیت چهره پردازی‌های فضایی آن‌هاست. عدم توازن و تعادل در مکان‌یابی امکانات گذران اوقات فراغت در مناطق شهری برای شهروندان به‌ویژه جوانان، موجب مسائل متعددی شده است.

هدف اصلی این پژوهش تبیین توزیع فضایی کاربری‌های اوقات فراغت شهر اصفهان و مقایسه تطبیقی فضاهای فراغتی در مناطق شهرداری شهر اصفهان بر اساس اطلاعات موجود در سال‌های ۱۳۷۵ تا ۱۳۸۵ است. یکی از راه‌های مؤثر برای سامان‌دهی امکانات گذران اوقات فراغت بررسی و تحلیل توزیع فضایی این امکانات است. در این رهگذر دست‌یابی به توزیع متعادل فضاهای فراغتی به‌ویژه برای نوجوانان و جوانان از اهمیت و ضرورت خاصی برخوردار می‌باشد. اهمیت این موضوع از لحاظ اجتماعی-اقتصادی نقش قابل توجهی در توسعه اجتماعی-فرهنگی مناطق و محله‌های شهری خواهد داشت. کاربری‌های اوقات فراغت این شهر نه تنها باید به نیاز جامعه شهری خود پاسخ دهد، بلکه باید پاسخگوی گردشگرانی که وارد این شهر می‌شوند و متقاضی استفاده از امکانات و فضاهای فراغتی‌اند، نیز باشد. از دیدگاه بسیاری از محققان کاربری اوقات و فراغت شامل: کاربری فرهنگی، مذهبی، ورزشی، تفریحی، پارک و فضای سبز می‌باشد. کاربری فرهنگی شامل: کتابخانه، سالن اجتماعات، سالن سینما، تئاتر، سالن سخنرانی، فرهنگسراها، اماکن تاریخی، میراث فرهنگی و شهرسازی است. کاربری مذهبی شامل: مساجد، تکایا، حسینیه‌ها و سایر مراکز مذهبی است. کاربری ورزشی شامل: سالن‌های ورزشی، استادیوم‌ها، استخرهای شنا و فضاهای ورزشی گوناگون است. کاربری فضای سبز به تمام پارک‌ها، بوستان‌ها، پارک‌های جنگلی و فضاهای سبز بازی بچه‌ها اطلاق می‌شود.

این پژوهش پیرامون شاخص‌های کاربری فرهنگی، مذهبی، جهانگردی و پذیرایی، ورزشی، تفریحی و پارک و فضای سبز و با هدف تبیین سطح برخورداری هر کدام از مناطق ده‌گانه کلان شهر اصفهان از کاربری‌های اوقات فراغت، به منظور دستیابی به

عدالت فضایی و توسعه متعادل فرهنگی صورت گرفته است. هدف مذکور این سؤال را در ذهن به متبادر می‌سازد که وضعیت سرانه کاربری اوقات فراغت در مناطق شهر اصفهان، تا چه میزان با سرانه استاندارد انطباق دارد و سطح برخورداری مناطق شهر اصفهان از لحاظ کاربری‌های اوقات فراغت به چه صورت است؟

۲- پیشینه پژوهش

در زبان انگلیسی اوقات فراغت برگردان اصطلاح (Leisure) و از واژه لاتین (Licere) به معنای آسودگی و آسایش است. در معنای دیگر، فراغت به معنای فراغ، آسایش، آرامش و استراحت و آزاد بودن از کار روزانه و هرگونه مجال و فرصت دیگر نیز آمده است.

واژه اوقات فراغت، بعضاً از لحاظ معنا و مفهوم با واژه گردشگری (Tourism) مترادف بکار گرفته می‌شود. اما اوقات فراغت از دیدگاه بعضی از محققان ساعاتی از شبانه روز را که انسان پس از ساعات کار به اشکالی همچون عبادت، ورزش، تفریح، و... سرگرم است اوقات فراغت می‌گویند. ولی گردشگری عبارت است از سفری که در زمانی بیش از یک شبانه روز به مکانی خارج از حوزه زندگی و کاری به طور موقت، نه به قصد اقامت دائم، انجام می‌گیرد. بنابراین مشخص می‌گردد که اوقات فراغت از لحاظ زمان و فاصله، کوتاه‌تر از گردشگری است و بیشتر در وقت آزاد روزانه افراد بعد از ساعات کار روزانه به آن می‌پردازند (کوپر و فلتچر^۱، ۲۰۰۰).

بعد از انقلاب صنعتی، تحولاتی که در ساخت اقتصادی و رشد و توسعه تولید و بازار کار رخ داد، شکل اوقات فراغت را دگرگون ساخت (تامپسون^۲، ۱۹۷۶). از اواسط قرن نوزدهم تا ابتدای قرن بیستم، نهادهای اجتماعی که به شدت نگران سلامت زندگی در جوامع شهری، به‌ویژه سلامت زندگی کودکان بودند، به تدریج با تشخیص یکسری مشکلات، برای ایفای نقش جدیدی در تفریح و اوقات فراغت آمادگی پیدا کردند

1- Cooper & Fletcher

2- Thompson

(تورکیلدسن^۱، ۲۰۰۵). جغرافی دانان، اوقات فراغت را از نظر محل و مکان جغرافیایی آن حوزه‌بندی کرده که در نتیجه آن سه حوزه برای فعالیت‌های فراغتی از یکدیگر تفکیک می‌شوند: گذران اوقات فراغت در محل سکونت، گذران اوقات فراغت در محله شهری، گذران اوقات فراغت در مناطق دور از محل سکونت (مکلین^۲، ۲۰۰۷).

دیوید هاروی جغرافیدان انگلیسی در کتاب عدالت اجتماعی و شهر (۱۹۷۳)، مسیر تازه‌ای را در جغرافیای شهری گشود. از نظر او عدالت اجتماعی در شهر باید به گونه‌ای باشد که نیازهای جمعیت شهری را پاسخگو باشد و تخصیص منطقه‌ای منابع به گونه‌ای هدایت شود که شهروندان با کمترین اعتراض نسبت به استحقاق حقوق خود، از خدمات رفاهی بهره‌مند گردند (هاروی^۳، ۱۹۹۷).

- باهاتیا و رای (۲۰۰۴) با استفاده از ۲۳ شاخص اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی به کمک روش‌های تحلیل عاملی و تاکسونومی عددی به تعیین سطح توسعه ۳۸۰ بلوک در ۳۲ منطقه از هند در سال ۲۰۰۱ پرداخته و ۵۶ بلوک را توسعه یافته، ۱۵۶ بلوک را نسبتاً توسعه یافته، ۱۱۶ بلوک را کمتر توسعه یافته و ۵۲ بلوک را توسعه نیافته معرفی کردند.

- وارثی و همکاران (۱۳۸۶) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی اثرات توزیع خدمات شهری در عدم تعادل فضایی جمعیت؛ مطالعه موردی: مناطق شهر اصفهان» به شناسایی روند تعادل جمعیتی در مناطق شهر اصفهان و شناخت آثار توزیع خدمات در برهم خوردن تعادل جمعیتی مناطق شهری پرداخته‌اند. نتایج حاصل از پژوهش آن‌ها نشان داد که جمعیت در سطح مناطق شهر اصفهان به صورت متعادل، پراکنده نشده است و طی دوره‌های ۱۳۷۳ تا ۱۳۷۸ و ۱۳۷۸ تا ۱۳۸۳ این روند نامتعادل‌تر نیز شده است. در ضمن، توزیع خدمات در سطح مناطق شهر اصفهان بر اساس شاخص ویلیامسون توزیع نامتوازنی دارد و این امر بر مهاجرت‌های درون شهری تأثیرگذار بوده است.

1- Torkildsen

2- Mclean

3- Harvey

- رهنما و ذبیحی (۱۳۹۰) در پژوهش خود با عنوان «تحلیل توزیع تسهیلات عمومی شهری در راستای عدالت فضایی با مدل یکپارچه دسترسی در مشهد» به این نتیجه رسیدند که بر اساس شاخص موران، الگوی توزیع و تمرکز فضایی تسهیلات عمومی در شهر مشهد، از نوع خوشه‌ای نقاط با تمرکز پایین است و بیان‌گر این واقعیت است که فضاها با دسترسی پایین، در مجاور یکدیگر متمرکز شده‌اند و در نهایت این که توزیع فضایی تسهیلات عمومی در شهر مشهد، بر اساس مدل دسترسی یکپارچه عادلانه نیست.

- سیف‌الدینی و همکاران (۱۳۸۸)، در پژوهشی با عنوان «سنجش کیفیت و ظرفیت گردشگری شهری بر اساس الگوی رفتاری گردشگران و جامعه میزبان؛ نمونه موردی: شهر اصفهان» به این نتیجه رسیدند که ظرفیت پذیرش و کیفیت گردشگری این شهر از دید گردشگران، بیش از ظرفیت پذیرش بالفعل این شهر است؛ هر چند که تسهیلات و زیرساخت‌های گردشگری این مقصد، هنوز در مرحله توسعه قرار دارد. این مقصد در مرحله‌ای قرار گرفته است که بتدریج آثار مخرب محیطی و اجتماعی-اقتصادی آن از سوی گردشگران در کمی شود. مدل تحقیق نیز تأیید نموده که حجم گردشگران بیش از ظرفیت پذیرش این شهر است. در مجموع، می‌توان نتیجه گرفت که به دلیل حجم ورودی گردشگران بیش از ظرفیت پذیرش کالبدی این مقصد گردشگری، جامعه میزبان نیز تأثیرات نامطلوب و منفی گردشگری را در ابعاد مختلف اقتصادی-اجتماعی-محیطی-کالبدی احساس نموده‌اند. از دیگر سو، کیفیت تجربه گردشگری نیز در شهر اصفهان روبه کاهش است و تنها، وجود جاذبه‌های با اهمیت در این شهر، باعث جذب گردشگران به این مقصد شده است و امکانات و تسهیلات مناسب گردشگری نتوانسته است نقش مناسبی در این میان ایفا نماید.

- زنگی‌آبادی و رخشانی نسب (۱۳۸۸) به تحلیل آماری-فضایی نماگرهای توسعه فضای سبز شهری اصفهان پرداختند. یافته‌های این پژوهش نشان داد که به لحاظ توسعه فضای سبز شهری مناطق ۶، ۹، ۴، ۸ و ۵ در سطح بالا (فراسبز)، مناطق ۱۱ و ۲ در

سطح متوسط (میان سبز) و سایر مناطق شهر اصفهان در پایین‌ترین سطح (فروسبز) قرار دارند. همچنین مدل رگرسیون چند متغیره، وجود رابطه خطی و معنادار میان نماگرهای پژوهش را تأیید کرده است. پژوهشگران نامبرده، در پایان پیشنهاد داده‌اند که به ترتیب نماگرهای «نسبت فضای سبز به جمعیت»، «نسبت فضای سبز به وسعت مناطق»، «پایداری فضای سبز»، «زیبا سازی فضای سبز»، «تراکم درخت در واحد سطح»، «نماگر پارک‌ها و فضاهای تفریحی» و «نماگر رشد فضای سبز» برای مناطق فروسبز، میان سبز و فراسبز در اولویت توسعه فضایی قرار گیرند.

- لیاقتی و همکاران (۱۳۸۹) در پژوهش خود به بررسی ویژگی‌ها و الگوی فراغت در گردشگری شهری در شهر تهران پرداختند. نتایج این تحقیق در سه بخش ویژگی‌های فردی و حرفه‌ای، وضعیت زمانی و مکانی گردشگری و الگوی فراغت در گردشگری مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. از نظر گروه‌بندی‌های سنی، جنسی، فاصله مکان زندگی تا مکان مورد استفاده، دوره زمانی و مدت بهره‌جویی، تفاوت آشکاری میان متقاضیان استفاده از رود دره‌ها با پارک‌های شهری و جنگلی وجود دارد که لزوم برنامه‌ریزی متفاوتی را نسبت به سایر فضاهای گردشگری می‌طلبد.

۳- مبانی نظری پژوهش

شناخت و تحلیل فضایی کاربری‌های مناطق شهری به‌عنوان زیربنای برنامه‌ریزی شهری است. این در حالی است که در صورت تعادل و توازن بین کاربری‌های زمین شهری و کمیت و کیفیت آن‌ها می‌توان از پیامدهای نامطلوب فضایی کاست. هرگونه تغییر و تحول در سازمان فضایی از جمله توزیع کاربری‌های مختلف شهری در میزان برخورداری از عدالت اجتماعی و اقتصادی تأثیرگذار است (بون^۱، ۲۰۰۱). از منظر جغرافیای شهری، عدالت فضایی در شهر مترادف با توزیع فضایی عادلانه کاربری‌ها، جمعیت، امکانات و منابع بین مناطق مختلف شهر و دستیابی متناسب

1-Bowen

شهروندان است. مکاتب مختلف به بررسی عدالت اجتماعی در شهر پرداخته‌اند. دیدگاه توسعه پایدار، دیدگاه عدالت‌جویی سوسیالیسم، لیبرالیسم، دیدگاه اکولوژی اجتماعی شهر، دیدگاه اقتصاد سیاسی فضا و... که شاخص مهم عدالت نزد آنان، توزیع عادلانه ثروت بیشتر مورد توجه می‌باشد (اخوان کاظمی^۱، ۲۰۰۲). برخی از پژوهشگران به مسأله عدالت اجتماعی در شهر از دیدگاه بوم‌شناسی شهری نگریسته‌اند و تلاش می‌کنند تا با توجه به بافت فیزیکی شهر، سازوکار پیدایش نابرابری‌ها را از لحاظ محیطی توجیه کنند. مکتب اکولوژی شهری به ساخت داخلی شهرها و تفاوت‌های ناحیه‌ای و محلی و چگونگی جدایی‌گزینی‌های اقتصادی و اجتماعی و ایجاد ساختارهای کالبدی متفاوت پرداخته است. بر اساس این دیدگاه، عوامل محیط طبیعی و ساختار اجتماعی-اقتصادی به‌ویژه مذهبی-قومی با چگونگی بافت و سیمای کاربری‌های شهری رابطه تنگاتنگی دارند (شماعی و پوراحمد، ۱۳۹۰). این دیدگاه بر پایه توزیع فضایی و تفاوت‌های فضایی امکانات و خدمات در حوزه‌های شهری، تنازع بقا و جابجایی-جمعیت در بین نواحی و مناطق شهری را تحلیل می‌کند. بر اساس این دیدگاه، جوامع با نفوذ و قدرتمند از امکانات رفاهی بیشتری بهره‌مند می‌گردند و گروه‌های کم‌توان جامعه، روز به روز ضعیف‌تر می‌شوند (پیران^۲، ۲۰۰۱). یکی دیگر از دیدگاه‌های مطرح درباره توزیع فضایی خدمات شهری، رویکرد اقتصاد سیاسی فضا است. اقتصاد سیاسی شهر معمولاً به بررسی و تحلیل اقتصاد بازار، شیوه‌های تولید و رفاه اجتماعی توجه دارد. بر اساس این دیدگاه، سیاست‌های حاکم توسط مدیران و مسئولان شهری موجب توزیع متعادل یا نامتعادل کاربری‌های خدمات عمومی در سطح شهر می‌شود.

وجه مشترک تمام دیدگاه‌های نظری مطرح‌شده این است که یکی از اصلی‌ترین راهبردهای دست‌یابی به عدالت اجتماعی در شهرها، توزیع فضایی مناسب خدمات عمومی در سطح شهر است؛ به گونه‌ای که امکان دسترسی به این خدمات برای تمام ساکنان شهر فراهم شود. بنابراین پژوهش حاضر با تکیه بر این دیدگاه‌ها به بررسی

1- Akhvan kazemi

2- Piran

وضعیت برخورداری و دسترسی مناطق شهر اصفهان به کاربری‌های اوقات فراغت خواهد پرداخت. فرض اصلی تحقیق نیز این است که به نظر می‌رسد کاربری‌های اوقات فراغت در سطح مناطق شهر اصفهان به صورت متناسب توزیع نشده‌اند.

۴- روش پژوهش

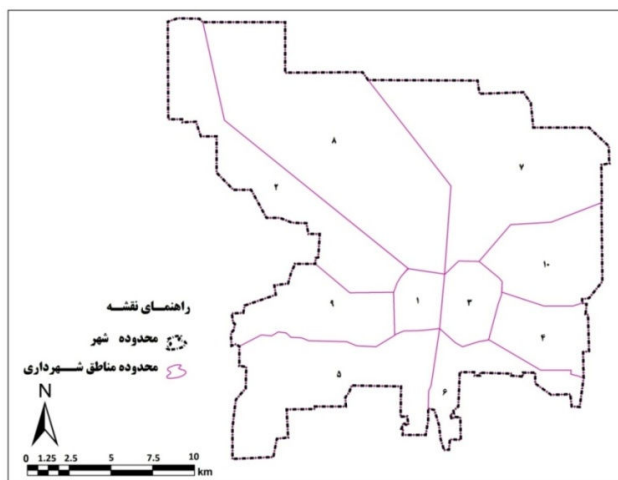
روش این پژوهش، توصیفی-تحلیلی و مقایسه‌ای است. جامعه آماری مناطق دهگانه شهرداری شهر اصفهان است، شاخص‌های مورد بررسی کاربری‌های اوقات فراغت شهر اصفهان شامل کاربری‌های فرهنگی از جمله سالن سیما، سالن سخنرانی، تئاتر، کتابخانه، سالن اجتماعات، اماکن تاریخی، میراث فرهنگی و شهرسازی است. کاربری ورزشی شامل استادیوم‌ها، سالن‌های ورزشی، استخرهای روباز و فضاهای ورزشی گوناگون است و کاربری فضای سبز نیز به تمام پارک‌ها، بوستان‌ها، پارک‌های جنگلی و فضاهای سبز بازی بچه‌ها اطلاق می‌شود (زیاری، ۱۳۸۸)، به منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها و اطلاعات جمع‌آوری شده و تبیین چگونگی سطوح توسعه یافتگی شاخص‌های اوقات فراغت در مناطق دهگانه شهر اصفهان از روش شاخص توسعه انسانی (LDI)، تعدیل شده برحسب اوقات فراغت استفاده شده است. از ضریب پراکندگی ویلیامسون نیز برای سنجش روند تعادل و توازن فضایی اوقات فراغت مناطق شهر اصفهان در دوره‌های مورد بررسی استفاده شده است. ذکر این نکته لازم است که سرانه‌های کاربری‌های مورد نظر، از طرح تفصیلی شهر اصفهان در سال ۱۳۷۵ و طرح بازنگری این شهر در سال ۱۳۸۵ گرفته شده است.

۵- محدوده مورد مطالعه و جامعه آماری

شهر اصفهان به عنوان پایتخت فرهنگی ایران، به دلیل برخورداری از موقعیت مناسب و شرایط جاذب، به یکباره میزبان مهاجران زیادی از نقاط مختلف داخل و خارج کشور بوده است. براساس سرشماری سال ۱۳۸۵ جمعیت این شهر ۱۶۰۲۱۱۰ نفر

بوده است (مرکز آمار ایران، ۱۳۸۶). محدوده با ارتفاع متوسط ۱۵۷۰ متر از سطح دریا در ساحل زاینده‌رود قرار دارد (ضرابی و همکاران، ۱۳۸۸). این شهر دارای دو محور طبیعی و فرهنگی است که اساس استخوان‌بندی شهر را تشکیل می‌دهد، زاینده‌رود در جهت غربی-شرقی به عنوان محور طبیعی، و چهارباغ به عنوان یک محور فرهنگی، که جهتی شمالی-جنوبی دارد (شفقی، ۱۳۸۱).

مورد مطالعه در این پژوهش، مناطق شهرداری شهر اصفهان طی سال‌های ۱۳۷۵ تا ۱۳۸۵ است. در این مقطع زمانی، شهر اصفهان به ۱۰ منطقه شهرداری تقسیم شده بود. بیشترین تراکم جمعیت در بین مناطق شهر اصفهان، به ترتیب متعلق به مناطق ۶ و ۵ است. این دو منطقه طی سال‌های گذشته رشد سرسام‌آوری داشته‌اند که باعث بالا رفتن تراکم آن‌ها شده است. همچنین به علت قدمت بافت و تخریب فضای مسکونی، تراکم جمعیت در دو منطقه ۱ و ۳ - که در واقع بخش مرکزی شهر اصفهان را تشکیل می‌دهند - نسبت به سایر مناطق و نسبت به متوسط تراکم کل مناطق، بسیار کمتر شده است. بر اساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن در سال ۱۳۹۰ جمعیت شهر اصفهان به ۱۶۰۲۱۱۰ نفر و مساحت کل شهر به ۲۶،۷۶۲ هکتار افزایش پیدا کرده است.

شکل ۱. وضعیت مناطق شهر اصفهان، مأخذ، طرح بازنگری شهر اصفهان ۱۳۸۵.

جدول ۱. سرانه کاربری‌های اوقات فراغت مناطق شهر اصفهان در سال ۱۳۷۵

شرح	مذهبی	فرهنگی	جهانگردی و پذیرایی	ورزشی	پارک تجهیز شده	لچکی‌ها و فضای سبز تجهیز نشده
منطقه ۱	۰/۴۷	۰/۴۱	۰/۱۴	۰/۰۹	۰/۱۷	۰/۱۶
منطقه ۲	۰/۴۱	۰/۳۳	۰/۴۸	۰/۳۴	۰/۷۳	۰/۵۶
منطقه ۳	۰/۹۶	۰/۰۹	۰/۱۹	۰/۱۷	۰/۹۷	۰/۰۹
منطقه ۴	۰/۱۸	۰/۱۳	۰/۱۶	۰/۱۷	۰/۶۸	۰/۶۷
منطقه ۵	۰/۳۹	۰/۰۴	۰/۶۴	۰/۴۸	۰/۱۷	۰/۱۵
منطقه ۶	۲/۸۷	۲/۸۲	۱/۷۳	۱/۳۳	۰/۷۸	۰/۶۴
منطقه ۷	۰/۳۸	۰/۲۵	۰/۶۹	۰/۵۸	۰/۶۹	۰/۶۷
منطقه ۸	۰/۲۶	۰/۱۶	۰/۲۴	۰/۱۸	۳/۰۷	۲/۸۶
منطقه ۹	۰/۲۴	۰/۲۳	۰/۹۸	۰/۸۹	۰/۰۷	۰/۰۵
منطقه ۱۰	۰/۱۹	۰/۲۳	۰/۰۵	۰/۰۳	۱/۷۶	۱/۶۶
شهر اصفهان	۰/۶۴	۰/۵۹	۰/۵۳	۰/۴۳	۰/۹۱	۰/۸۳

مأخذ: طرح تفصیلی شهر اصفهان در سال ۱۳۷۵

جدول ۲. سرانه کاربری‌های اوقات فراغت مناطق شهر اصفهان در سال ۱۳۸۵

شرح	مذهبی	فرهنگی	جهانگردی و پذیرایی	ورزشی	پارک تجهیز شده	لچکی‌ها و فضای سبز تجهیز نشده
منطقه ۱	۰/۷۱	۰/۵۵	۰/۱۸	۰/۲۷	۱/۷۲	۱/۸۳
منطقه ۲	۰/۴۷	۰/۳۷	۰/۳۱	۰/۰۴	۰/۶۷	۰/۵۴
منطقه ۳	۰/۹۹	۰/۸۶	۰/۷۳	۰/۸۷	۱/۸۳	۱/۹۳
منطقه ۴	۰/۸۷	۰/۷۵	۰/۲۸	۰/۳۵	۴/۲۱	۳/۰۷
منطقه ۵	۰/۳۱	۰/۰۲	۰/۰۳	۰/۳۷	۳/۶۵	۲/۶۴
منطقه ۶	۰/۵۸	۰/۴۳	۰/۴۲	۰/۴۳	۴/۰۲	۲/۳۶
منطقه ۷	۰/۱۷	۰/۱۹	۰/۲۸	۰/۳۶	۲/۱۲	۲/۷۸
منطقه ۸	۰/۱۹	۰/۱۲	۰/۳۹	۰/۴۵	۰/۸۹	۱/۰۱
منطقه ۹	۰/۵۱	۰/۳۲	۰/۵۳	۰/۶۱	۰/۴۶	۰/۳۸
منطقه ۱۰	۰/۲۴	۰/۲۱	۰/۰۵	۰/۰۶	۱/۶۷	۱/۵۳
شهر اصفهان	۰/۵۰	۰/۴۰	۰/۳۵	۰/۴۲	۲/۱۲	۱/۸۷

مأخذ: طرح بازنگری شهر اصفهان در سال ۱۳۸۵

۶- داده و یافته‌های پژوهش

۶-۱- مقایسه سرانه کاربری‌های اوقات فراغت در شهر اصفهان با سرانه استاندارد

جهت بررسی میزان برخوردارگی شهر اصفهان در زمینه کاربری‌های اوقات فراغت با سرانه‌های استاندارد، از آخرین مصوبه شورای عالی شهرسازی و معماری ایران در جلسه مورخه ۸۹/۴/۱۰ به شماره ۳۰۰/۳۱۰/۱۷۹۷، و استانداردهای کاربری اراضی لحاظ شده در طرح بازنگری شهر اصفهان، استفاده شده است. با توجه به اطلاعات جدول زیر، شهر اصفهان در زمینه سرانه کاربری مذهبی، کمترین فاصله را با استاندارد دارد، همچنین کاربری فرهنگی و جهانگردی و پذیرایی از این لحاظ در رتبه دوم و سوم هستند.

جدول ۳. سرانه کاربری‌های اوقات فراغت مناطق شهر اصفهان در سال ۱۳۸۵

منطقه	استاندارد ۷/۷۵ (سرانه مذهبی)		استاندارد ۷/۷۵ (سرانه فرهنگی)		استاندارد ۷/۷۵ (سرانه جهانگردی و پذیرایی)		استاندارد ۲ (سرانه ورزشی)		پارک تجهیز شده (سرانه استاندارد ۴ مترمربع)		تجهیز نشده (سرانه استاندارد ۴ مترمربع)		سبز فضای سبز (میزان کمبود)	
	موجود (مترمربع)	میزان کمبود (مترمربع)	موجود (مترمربع)	میزان کمبود (مترمربع)	موجود (مترمربع)	میزان کمبود (مترمربع)	موجود (مترمربع)	میزان کمبود (مترمربع)	موجود (مترمربع)	میزان کمبود (مترمربع)	موجود (مترمربع)	میزان کمبود (مترمربع)	موجود (مترمربع)	میزان کمبود (مترمربع)
منطقه ۱	۰/۷۱	۰/۰۴	۰/۵۵	۰/۰۲	۰/۱۸	۰/۵۷	۰/۲۷	۱/۷۳	۱/۷۲	۲/۲۸	۱/۸۳	۲/۱۷	۲/۱۷	
منطقه ۲	۰/۴۷	۰/۲۸	۰/۳۷	۰/۳۸	۰/۳۱	۰/۴۴	۰/۰۴	۱/۶۰	۰/۶۷	۳/۳۳	۰/۵۴	۳/۴۶	۳/۴۶	
منطقه ۳	۰/۹۹	-	۰/۸۶	-	۰/۷۳	۰/۰۲	۰/۸۷	۱/۱۳	۱/۸۳	۲/۱۷	۱/۹۳	۲/۰۷	۲/۰۷	
منطقه ۴	۰/۸۷	-	۰/۷۵	۰	۰/۲۸	۰/۴۷	۰/۳۵	۱/۶۵	۴/۲۱	-	۳/۷	۰/۳	۰/۳	
منطقه ۵	۰/۳۱	۰/۴۴	۰/۲	۰/۵۵	۰/۳	۰/۴۵	۰/۳۷	۱/۶۳	۳/۶۵	۰/۳۵	۲/۶۴	۱/۳۶	۱/۳۶	
منطقه ۶	۰/۵۸	۰/۱۷	۰/۴۳	۰/۳۲	۰/۴۲	۰/۳۳	۰/۴۳	۱/۵۷	۴/۰۲	-	۲/۳۶	۱/۶۴	۱/۶۴	
منطقه ۷	۰/۱۷	۰/۵۸	۰/۱۹	۰/۵۶	۰/۲۸	۰/۴۷	۰/۳۶	۱/۶۴	۲/۱۲	۱/۸۸	۲/۸۸	۱/۲۲	۱/۲۲	
منطقه ۸	۰/۱۹	۰/۵۶	۰/۱۲	۰/۶۳	۰/۳۹	۰/۳۶	۰/۴۵	۱/۵۵	۰/۸۹	۳/۱۱	۱/۰۱	۲/۹۹	۲/۹۹	
منطقه ۹	۰/۵۱	۰/۲۴	۰/۳۲	۰/۴۳	۰/۵۳	۰/۲۲	۰/۶۱	۱/۳۹	۰/۴۶	۳/۵۴	۰/۳۸	۳/۶۲	۳/۶۲	
منطقه ۱۰	۰/۲۴	۰/۵۱	۰/۲۱	۰/۵۴	۰/۰۵	۰/۷۰	۰/۰۶	۱/۹۴	۱/۶۷	۲/۳۳	۱/۵۳	۲/۴۷	۲/۴۷	
شهر اصفهان	۰/۵۰	۰/۲۵	۰/۰۴	۰/۳۵	۰/۳۵	۰/۴۰	۰/۴۲	۱/۵۸	۲/۱۲	۱/۸۸	۱/۸۷	۲/۱۳	۲/۱۳	

مآخذ: طرح بازنگری شهر اصفهان در سال ۱۳۸۵، مصوبه شورای عالی معماری و شهرسازی ایران ۱۳۸۹

۶-۲- وضعیت برخورداری کاربری‌های اوقات فراغت در سال ۱۳۷۵

به منظور آگاهی از چگونگی توزیع فضایی امکانات و خدمات اوقات فراغت در مناطق دهگانه شهر اصفهان در سال ۱۳۷۵ از روش شاخص توسعه انسانی (LDI)، تعدیل شده برحسب کاربری‌های اوقات فراغت، استفاده شده است. ساختار کلی این مدل به شرح زیر است (نومایر^۱، ۲۰۰۱؛ فرمن و شهیدی، ۱۳۷۲؛ زیاری، ۱۳۸؛ ملکی، ۱۳۹۰):

اولین مرحله در این روش، اندازه محرومیتی است که هر منطقه شهری با در نظر گرفتن شاخص‌های اوقات فراغت به آن دچار است:

$$DS_{ij} = \frac{\text{Max } x_{ij} - \text{Actual Value } x_{ij}}{\text{Max } x_{ij} - \text{Min } x_{ij}}$$

دومین مرحله در این روش، تعریف شاخص متوسط یا میانگین محرومیت Z_{am} به عبارت دیگر، در این مرحله، میانگین یا متوسط محرومیت اوقات فراغت برای هر کدام از مناطق شهر اصفهان به شرح زیر محاسبه می‌شود:

$$DS_{ij} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n S_{ij}$$

سومین مرحله در این روش، اندازه‌گیری توسعه اوقات فراغت یا میزان درجه یا سطوح توسعه را در مناطق شهری مشخص می‌کند که شاخص یاد شده، عبارت از میزان تفاوت عدد یک از متوسط محرومیت خواهد بود که معمولاً بین حداقل صفر و حداکثر یک قرار می‌گیرد یعنی:

$$LDI = (1 - D_{ij})$$

1- Neumayer

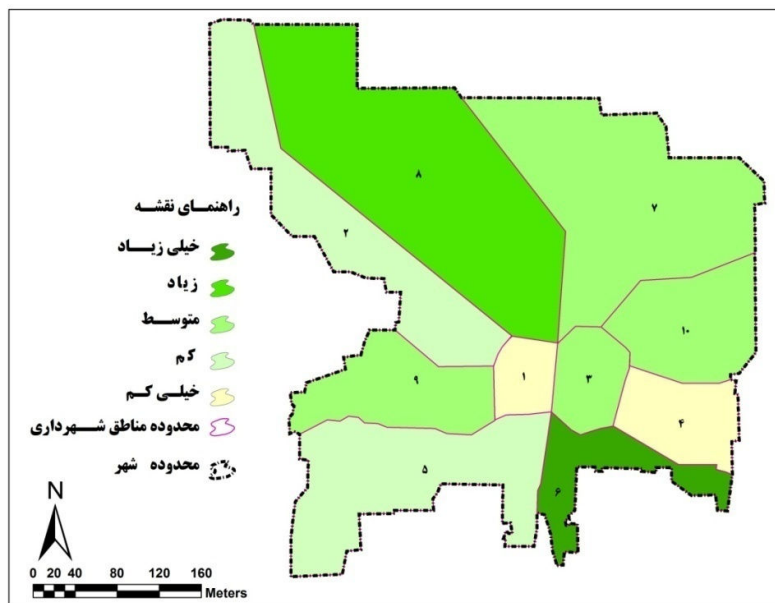
جدول ۴. سطوح توسعه‌یافتگی مناطق شهر اصفهان از لحاظ برخورداری از خدمات اوقات

فراغت در سال ۱۳۷۵

ردیف	مناطق	Ij	LDI	سطح برخورداری
۱	منطقه ۶	۰/۲۶	۰/۷۴	خیلی زیاد
۲	منطقه ۸	۰/۶۲	۰/۳۸	زیاد
۳	منطقه ۳	۰/۷۷	۰/۲۳	متوسط
۴	منطقه ۷	۰/۷۷	۰/۲۳	
۵	منطقه ۹	۰/۷۹	۰/۲۱	
۶	منطقه ۱۰	۰/۸۰	۰/۲۰	
۷	منطقه ۲	۰/۸۲	۰/۱۸	کم
۸	منطقه ۵	۰/۸۴	۰/۱۶	
۹	منطقه ۴	۰/۹۰	۰/۱۰	خیلی کم
۱۰	منطقه ۱	۰/۹۴	۰/۰۶	

مآخذ: طرح تفصیلی شهر اصفهان در سال ۱۳۷۵ و یافته‌های تحقیق ۱۳۹۲

نتایج مدل (LDI)، حاکی از آن است که در میان مناطق شهر اصفهان منطقه ۶ با امتیاز ۰/۷۴ رتبه اول، منطقه ۸ با امتیازی در حدود ۰/۳۸ در رتبه دوم و منطقه ۳ با امتیاز ۰/۲۳ در رتبه سوم قرار گرفته‌اند. همچنین مناطق ۱، ۴ و ۵ به ترتیب در پایین‌ترین رتبه قرار دارند. امتیاز شاخص ترکیبی توسعه گردشگری مناطق ده‌گانه با استفاده از تحلیل خوشه‌ای، در پنج دسته خوشه‌بندی شدند، که منطقه ۶ در یک خوشه جدا و به عنوان منطقه خیلی زیاد برخوردار شناخته شد. منطقه ۸ در خوشه دوم و به عنوان منطقه خیلی برخوردار شناخته شد. مناطق ۳، ۷، ۹ و ۱۰ در خوشه سوم و به عنوان مناطق در وضعیت برخورداری متوسط شناسایی گردیدند. مناطق ۲ و ۵ در سطح چهارم و به عنوان مناطق کم برخوردار شناخته شدند و همچنین مناطق ۹ و ۱۰ در خوشه پنجم و به عنوان مناطق خیلی کم برخوردار شناخته شدند (جدول ۴ و شکل ۲).

شکل ۲. سطوح توسعه‌یافتگی مناطق شهر اصفهان از لحاظ برخورداری از خدمات

اوقات فراغت در سال ۱۳۷۵، مأخذ: طرح تفصیلی شهر اصفهان در سال ۱۳۷۵ و یافته‌های تحقیق ۱۳۹۲

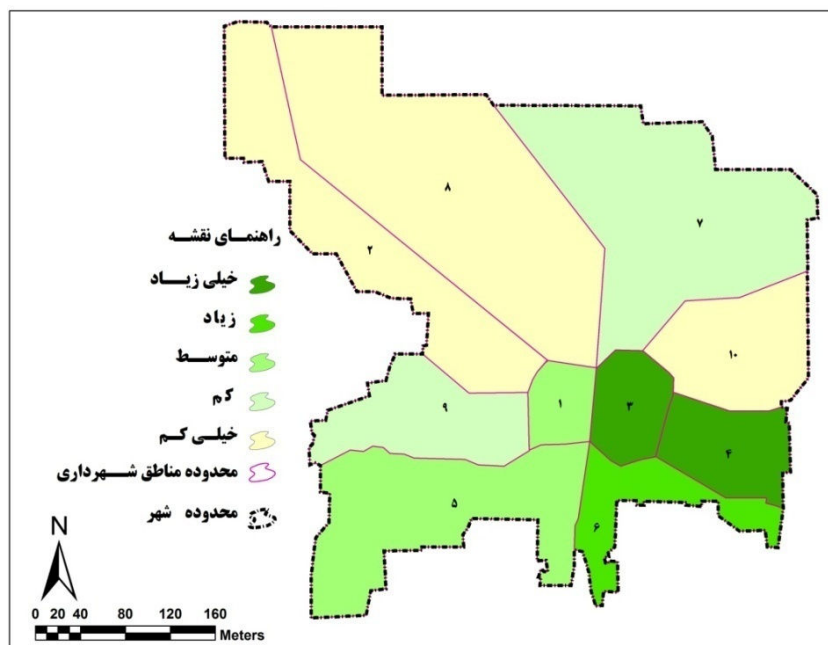
۶-۲- وضعیت برخورداری کاربری‌های اوقات فراغت در سال ۱۳۸۵

بر مبنای محاسبات شاخص ترکیبی توسعه گردشگری، در میان مناطق شهر اصفهان منطقه ۳ با امتیاز ۰/۸۱ رتبه اول، منطقه ۴ با امتیاز ۰/۷۳ در حدود ۰/۷۳ در رتبه دوم و منطقه ۶ با امتیاز ۰/۵۸ در رتبه سوم قرار گرفته‌اند. و مناطق ۱۰، ۸ و ۲ به ترتیب، در پایین‌ترین رتبه در سال ۱۳۸۵ قرار دارند.

با بهره‌گیری از تکنیک تحلیل خوشه‌ای و بر مبنای امتیاز حاصل از مدل شاخص ترکیبی توسعه گردشگری نسبت به خوشه‌بندی مناطق شهر اصفهان اقدام گردید که بر این اساس، مناطق این شهر از لحاظ برخورداری از امکانات فراغتی در پنج دسته خوشه‌بندی گردید، بر مبنای مدل بالا مناطق ۳ و ۴ در یک سطح جدا و به عنوان منطقه خیلی زیاد برخورداری شناخته شد. منطقه ۶ در سطح دوم و به عنوان منطقه خیلی

برخوردار شناخته شد. سطح سوم تحت عنوان نواحی متوسط نامگذاری گردید که مناطق ۴ و ۵ در این سطح قرار گرفتند. مناطق ۹ و ۷ در سطح چهارم و به عنوان مناطق کم برخوردار شناخته شدند. در نهایت مناطق ۱۰، ۸ و ۲ در پایین‌ترین سطح یعنی سطح پنجم و به عنوان محروم‌ترین مناطق، شناسایی گردیدند (جدول ۵ و شکل ۳).

شکل ۳- سطوح توسعه‌یافتگی مناطق شهر اصفهان از لحاظ بر خورداری از خدمات

اوقات فراغت در سال ۱۳۸۵، مأخذ: طرح بازنگری شهر اصفهان در سال ۱۳۸۵

جدول ۵. سطوح توسعه‌یافتگی مناطق شهر اصفهان از لحاظ برخورداری از خدمات اوقات فراغت در سال ۱۳۸۵

ردیف	مناطق	I _j	LDI	سطح برخورداری
۱	منطقه ۳	۰/۱۹	۰/۸۱	خیلی زیاد
۲	منطقه ۴	۰/۲۷	۰/۷۳	
۳	منطقه ۶	۰/۴۲	۰/۵۸	زیاد
۴	منطقه ۵	۰/۵۷	۰/۴۳	متوسط
۵	منطقه ۱	۰/۵۹	۰/۴۱	
۶	منطقه ۹	۰/۶۶	۰/۳۴	کم
۷	منطقه ۷	۰/۶۷	۰/۳۳	
۸	منطقه ۲	۰/۷۳	۰/۲۷	خیلی کم
۹	منطقه ۸	۰/۷۸	۰/۲۲	
۱۰	منطقه ۱۰	۰/۸۵	۰/۱۵	

مآخذ: طرح بازننگری شهر اصفهان در سال ۱۳۸۵ و یافته‌های تحقیق

۶-۳- توزیع فضایی خدمات اوقات فراغت در مناطق شهر اصفهان در سال‌های ۱۳۸۵ تا

۱۳۷۵

برای تحلیل فضایی وضعیّت عدالت در شهر، روش‌های متعددی وجود دارد، یکی از این روشها استفاده از ضریب پراکندگی است. با استفاده از این روش می‌توان مشخص نمود که یک شاخص تا چه حد به طور نامتعادل در بین مناطق توزیع شده است. ساختار کلی فرمول به شرح زیر است (کالانتري^۱، ۱۹۹۸):

$$CV = \frac{\sigma}{\frac{\sum_{k=1}^n 1xi}{n}}$$

محاسبات نشان می‌دهد که ضریب پراکندگی در شاخص‌های اوقات فراغت مناطق شهر اصفهان در سال ۱۳۷۵ معادل ۰/۷۸ است. این عدد نشان از نامتعادل بودن دسترسی شهروندان شهر اصفهان به کاربری‌های اوقات فراغت دارد؛ چون براساس مدل بالا هر

1- Kalantary

چه ضریب شاخص ویلیامسون به عدد صفر نزدیک شود، نشان توزیع عادلانه شاخص‌های مورد نظر، و هر چه به طرف عدد یک میل نماید به معنای توزیع فضایی ناعادلانه شاخص‌هاست (حکمت‌نیا و موسوی، ۱۳۸۵). ضریب پراکندگی شاخص‌های اوقات فراغت مناطق شهر اصفهان در سال ۱۳۸۵ برابر با ۰/۵۲ است. که ضریب پراکندگی فوق دلالت بر روند رو به تعادل کاربری‌های اوقات فراغت در میان مناطق شهر اصفهان، در دوره زمانی مورد بررسی دارد.

همچنین در این تحقیق، با بهره‌گیری از مدل ضریب تغییر ویلیامسون، مناطق از لحاظ روند رو به تعادل یا کاهش تعادل در شاخص‌های اوقات فراغت، مورد مقایسه قرار گرفت که براین اساس و چنان‌که جدول ۶ نشان می‌دهد مناطق ۲، ۳، ۸، ۹ و ۱۰ دارای روند روبه تعادلی در دوره مورد بررسی بوده‌اند و مناطق ۱، ۴، ۵، ۶ و ۷ به سمت عدم تعادل نزول کرده‌اند (جدول ۶).

جدول ۶. بررسی تطبیقی ضریب پراکندگی ویلیامسون برای مناطق شهر اصفهان

ردیف	مناطق	ضریب تغییرات (۱۳۷۵)	ضریب تغییرات (۱۳۸۵)	روند تغییرات تعادلی
۱	منطقه ۱	۰/۷۳	۰/۹۲	کاهش تعادل
۲	منطقه ۲	۰/۳۱	۰/۲۸	افزایش تعادل
۳	منطقه ۳	۰/۶۴	۰/۴۹	افزایش تعادل
۴	منطقه ۴	۰/۹۰	۱/۱۷	کاهش تعادل
۵	منطقه ۵	۰/۵۴	۱/۳۲	کاهش تعادل
۶	منطقه ۶	۰/۶۴	۱/۱۵	کاهش تعادل
۷	منطقه ۷	۰/۳۷	۱/۲۹	کاهش تعادل
۸	منطقه ۸	۱/۴۱	۰/۸۰	افزایش تعادل
۹	منطقه ۹	۱/۱۳	۰/۱۹	افزایش تعادل
۱۰	منطقه ۱۰	۱/۴۱	۱/۳۵	افزایش تعادل
۱۱	شهر اصفهان	۰/۷۸	۰/۵۲	افزایش تعادل

مآخذ: طرح تفضیلی شهر اصفهان در سال ۱۳۷۵، طرح بازنگری شهر اصفهان در سال ۱۳۸۵ و یافته‌های تحقیق ۱۳۹۲

۷- نتیجه‌گیری

در این پژوهش کاربری‌های اوقات و فراغت شامل: کاربری فرهنگی، مذهبی، جهانگردی و پذیرایی، ورزشی، تفریحی، پارک و فضای سبز می‌باشد. کاربری فرهنگی شامل: کتابخانه، سالن اجتماعات، سالن سیما، تئاتر، سالن سخنرانی، فرهنگسراها و شهربازی است. کاربری مذهبی شامل: مساجد، تکایا، حسینیه‌ها و سایر مراکز مذهبی است. جهانگردی و پذیرایی (مراکز تفریحی و تاریخی، هتل‌ها و مراکز اقامتی، رستوران‌ها و مراکز پذیرایی) کاربری ورزشی شامل: سالن‌های ورزشی، استادیوم‌ها، استخرهای شنا و فضاهای ورزشی گوناگون است. کاربری فضای سبز به تمام پارک‌ها، بوستان‌ها، پارک‌های جنگلی و فضاهای سبز بازی بچّه‌ها اطلاق می‌شود.

تحلیل فضایی ظرفیت‌ها و امکانات اوقات فراغت در سطح مناطق شهر به منظور کنترل پیامدهای اجتماعی و کیفیت محیط شهری از ضرورت‌های برنامه‌ریزی شهری است. تحلیل فضایی و مقایسه تطبیقی کاربری‌های اوقات فراغت از دو بعد جامعه‌میزبان و میهمان به‌طور مستمر از رسالت‌های برنامه‌ریزان و مدیران شهری است. رشد و توسعه متعادل زیر ساخت‌های اوقات فراغت به‌طور مستقیم و غیرمستقیم بر شاخص‌های توسعه اجتماعی و اقتصادی شهری تأثیرگذار است. بررسی‌های به عمل آمده مشخص می‌سازد بین نواحی و مناطق شهر اصفهان زیر ساخت‌ها و امکانات گذران اوقات فراغت نابرابرند. این نابرابری‌های ناشی از سیاست‌گذاری و سرمایه‌گذاری متفاوت، امکانات فضاهای محلی و منطقه‌ای، تراکم مسکونی و جمعیت، تعریف آستانه‌های سرانه کاربری و نظارت دقیق و مستمر بر روند برنامه‌ریزی‌های شهر است.

این پژوهش با هدف رعایت اصل عدالت به بررسی و تحلیل وضعیت برخورداری مناطق شهر اصفهان از لحاظ دسترسی به کاربری‌های اوقات فراغت با استفاده از روش شاخص ترکیبی توسعه اوقات فراغت (LDI)، پرداخته است.

یکی از نتایج به‌دست آمده در این پژوهش، وجود ارتباط معنی‌دار بین وضعیت اقتصادی-اجتماعی ساکنان مناطق شهر با سطح برخورداری از کاربری‌های اوقات

فراغت است. بررسی‌ها نشان می‌دهد که مناطق ثروتمندنشین و دارای شرایط اقتصادی-اجتماعی بالاتر از سطح کاربری‌های اوقات فراغت بیشتری برخوردارند. مناطق با اقشار ضعیف‌تر از سرانه کاربری‌های اوقات فراغت پایین‌تر برخوردارند. این مسأله زمینه تشدید نابرابری‌های اجتماعی و اقتصادی و زمینه‌ساز جدایی‌گزینی‌های اجتماعی و عمیق‌تر شدن شکاف موجود بین سطوح توسعه یافتگی و برخورداری مناطق شهر اصفهان می‌شود که این امر لزوم توجه ویژه برنامه‌ریزان و مدیران شهری را می‌طلبد.

مقایسه نقشه برخورداری مناطق شهر اصفهان، در دو دوره مورد بررسی از لحاظ برخورداری از کاربری‌های اوقات فراغت، نشان از عمیق‌تر شدن شکاف بین برخورداری مناطق شهر از خدمات اوقات فراغت دارد؛ به طوری که مناطق شمالی شهر، که از لحاظ اجتماعی-اقتصادی از مناطق جنوبی شهر کمتر توسعه یافته‌اند، در سال ۱۳۷۵ به مراتب برخوردارتر از سال ۱۳۸۵ هستند.

چنانچه در مقایسه وضعیت برخورداری مناطق شهری تنها به محاسبه سرانه کاربری‌ها اکتفا شود، نتایج به دست آمده، با اصول عدالت اجتماعی هم‌خوانی زیادی نخواهد داشت؛ زیرا کیفیت کاربری‌ها نیز نکته بسیار مهمی است که اغلب در توجهات آماری نادیده گرفته می‌شوند. چنان‌که در بیشتر موارد با وجود این‌که سرانه بسیاری از کاربری‌ها مناسب است اما در عمل چنین کاربری‌هایی به هیچ عنوان از کیفیت لازم برای ارائه خدمات به متقاضیان برخوردار نیستند. بنابراین علاوه بر توجه به بحث وضعیت کمی کاربری‌ها و سرانه، باید ارتقای کیفیت این کاربری‌ها نیز با جدیت دنبال شود تا در کاهش نابرابری‌های فضایی مؤثر باشد. بنابراین پژوهشگران علاقه‌مند می‌توانند در پژوهش‌های آینده، در بررسی سطح توسعه‌یافتگی و برخورداری مناطق شهری از خدمات عمومی و کاربری‌های خاص از شاخص‌های کیفی نیز در کنار سرانه و شاخص‌های کمی استفاده کنند.

- با توجه به یافته‌های ضروری ذکر شده و حیاتی بودن سازو کار مدیریت فضاهای اوقات فراغت، و همچنین لزوم تلاش در جهت گسترش عدالت در دسترسی ساکنان شهر به فضاهای اوقات فراغت مناسب، راهکارهای زیر پیشنهاد می‌گردد:
۱. حفظ فضاهای اوقات فراغت موجود و جلوگیری از تخریب آن‌ها؛
  ۲. در اولویت قرار دادن توسعه کاربری اوقات فراغت در مناطق محروم از لحاظ سرانه کاربری مذکور؛
  ۳. بررسی امکان استفاده از زمین‌های رها شده شهری به منظور گسترش کاربری اوقات فراغت؛
  ۴. بررسی امکان استفاده از فضاهای باز و مناسب اطراف شهر به عنوان فضاهای اوقات فراغت؛
  ۵. استفاده از قابلیت‌های بالای نرم افزار تحلیلی GIS جهت مکان‌یابی اراضی مناسب به منظور ایجاد و توسعه فضاهای اوقات فراغت؛
  ۶. تغییر کاربری‌های ناسازگار به کاربری‌های خدمات عمومی به‌ویژه اوقات فراغت.

منابع

- باستیه، ژان، برنارد درز، (۱۳۷۷)، شهر. مترجم علی اشرفی، انتشارات دانشگاه هنر، تهران.
- توسلی، غلامعباس، (۱۳۷۳)، جامعه‌شناسی شهری. انتشارات دانشگاه پیام نور.
- رهنمایی، محمدتقی، (۱۳۶۹)، مجموعه مباحث و روش‌های شهرسازی. (جغرافیا) مرکز مطالعات و تحقیقات معماری و شهرسازی ایران، تهران.
- زنگی آبادی، علی، زهرا اسماعیلیان، (۱۳۸۲)، تحلیل ساختار فضایی متروپلیتن‌های ایران نمونه: بازتاب تفکر پوزیتیویسم بر مادرشهر تبریز. مجله علوم انسانی دانشگاه اصفهان، شماره ۱۵، اصفهان.

- زیاری، کرامت الله، (۱۳۸۸)، اصول و روش‌های برنامه‌ریزی منطقه‌ای. چاپ هشتم، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.
- سازمان مسکن و شهرسازی استان اصفهان، (۱۳۷۵)، طرح تفصیلی شهر اصفهان. مهندسين مشاور نقش جهان پارس.
- سازمان مسکن و شهرسازی استان اصفهان، (۱۳۸۵)، طرح بازنگری شهر اصفهان. مهندسين مشاور نقش جهان پارس.
- سعیدنیا، احمد، (۱۳۸۲) کتاب سبز راهنمای شهرداری‌ها، جلد دوم کاربری زمین شهری شف انتشارات سازمان شهرداری‌های کشور، تهران.
- سعیدی رضوانی، نوید، پیروز سینیچی، (۱۳۸۶)، مشهد و اوقات فراغت (لزوم توجه به مفهوم شهر ۲۴ ساعته). فصلنامه جستارهای شهرسازی، شماره ۲۲ و ۲۳.
- شفقی، سیروس، (۱۳۸۱)، جغرافیای اصفهان ویرایش دوم، چاپ اول، انتشارات دانشگاه اصفهان.
- شماعی، علی، احمد پوراحمد، (۱۳۹۲)، بهسازی و نوسازی شهری از دیدگاه علم جغرافیا، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ پنجم.
- دبیرخانه شورای عالی شهرسازی و معماری ایران، (۱۳۸۹)، آخرین استانداردهای سرانه‌های شهری، نامه شماره ۳۰۰/۳۱۰/۱۷۹۷۰ مورخ ۱۳۸۹/۳/۲۶، مصوبه مورخ ۱۳۸۹/۴/۱۰.
- ضربابی، اصغر، جمال محمدی، علی اصغر عبدلهی، (۱۳۸۸)، بررسی و ارزیابی کاربری اراضی مناطق چهارده‌گانه شهر اصفهان با استفاده از روش مقایسه‌ای و مدل LQ_i با استفاده از نرم‌افزار GIS، نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، ج ۱۰، شماره ۱۳.
- فرمند، رضا، امیرهوشنگ شهیدی، (۱۳۷۲)، شاخص‌های کالبدی و طرح‌ریزی سرزمینی». مجله آبادی، سال، شماره ۳، تهران.
- فلاح، محمد صادق، مریم کلامی، (۱۳۸۷)، تأثیر فضاهای باز شهری بر کیفیت گذران اوقات فراغت شهروندان. فصلنامه مدیریت شهری، شماره ۲۲.

فیضی، حسین، فروغ السادات عریضی، (۱۳۸۴)، بررسی میزان و نحوه گذراندن اوقات فراغت دانش‌آموزان دوره راهنمایی و متوسطه شهرستان گلپایگان در سال تحصیلی ۸۲-۸۳. فصلنامه آموزه، شماره ۲۵.

کوکبی، افشین، (۱۳۸۵)، تحول در مفهوم و پارادایم برنامه‌ریزی کاربری زمین. نشریه جستارهای شهرسازی، شماره ۱۵ و ۱۶، دانشگاه تهران، تهران.

کوهستانی، حسینعلی، (۱۳۷۸)، پژوهشی در اوقات فراغت و راه‌های بهره‌وری از آن، انتشارات تپهو، مشهد.

استانداری اصفهان، (۱۳۶۵)، سالنامه آماری استان اصفهان.

استانداری اصفهان، (۱۳۷۵)، سالنامه آماری استان اصفهان.

استانداری اصفهان، (۱۳۸۵)، سالنامه آماری استان اصفهان.

معدن‌کن، ایراندخت، (۱۳۶۹)، نقش ورزش در جلوگیری از انحرافات اخلاقی جوانان، انتشارات سازمان برنامه و بودجه، تهران.

ملکی، سعید، (۱۳۹۰)، سنجش توسعه پایدار در نواحی شهری با استفاده از تکنیک‌های برنامه‌ریزی (نمونه موردی: شهرایلام). جغرافیا و توسعه شماره ۲۱، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان.

موسوی، میرنجف، حسن حکمت‌نیا، (۱۳۸۵)، کاربرد مدل در جغرافیا با تأکید بر برنامه‌ریزی شهری و ناحیه‌ای، نشر علم نوین.

وارثی، حمیدرضا، علی قائد رحمتی ایمان باستانی‌فر، (۱۳۸۷)، بررسی اثرات توزیع خدمات شهری در عدم تعادل فضایی جمعیت، مورد: مناطق شهر اصفهان. مجله جغرافیا و توسعه، شماره ۱۱، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان.

Akhavan Kazemi, B. (2002). Justice in Islam's Political System, Cultural Institute of Contemporary Science and Thought Press.

Barker, R. G. (1992). Ecological Psychology, Stanford Ca: Stanford university press.

Bowen, William M. (2001). Environmental JUSTICE Through Research-Based Decision, Garland Publishing, N. Y. U. S. A.

Cooper, C. Fletcher, J., Gilbert, D., and Wanhill, S. (2000). Tourism principles & practice, longman.

- Harvey, D. (1997). Social justice and city, translated by FarrokhHesamiayan & Others, Tehran, Processing and urban planning, p.43.
- Kalantari, Kh. (1998). Identification of Backward Region in Iran, GeographicalResearch Quarterly, No .48: Mashhad.
- Kate c. Mclean, Monesha Pasupathi, jennefer L. Pals (2007). Selves Creating Stories Creating Selves: A Process Model of self- Development, Personaley and social psuchology review.pp 262- 278.
- Neumayer, E. (2001). Analysis the Human Development Index and Sustainability: A Constructive Proposal. Journal of Ecological Economics, N 39.
- Scottish, R. (1987). information natural heritage trends, London.
- Piran, P. (2001). Hut Communities, Phenomenon Higher than Informal Settlement, Municipalities Monthly Journal, 3(30), 33.
- Thomson, E. P. (1976). time, work discipline and industrial capitalism. Humanities, past & present.
- Torkidsen, G. (2005). leisure and recreation management, 5 editions, illustrated, routledge, New York.